

Олена Музика
доцент кафедри соціальної та практичної психології
Житомирського державного університету імені Івана Франка

МОТИВАЦІЯ ДОСЯГНЕННЯ У СТРУКТУРІ ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ ТЕХНІЧНО ОБДАРОВАНИХ ПІДЛІТКІВ

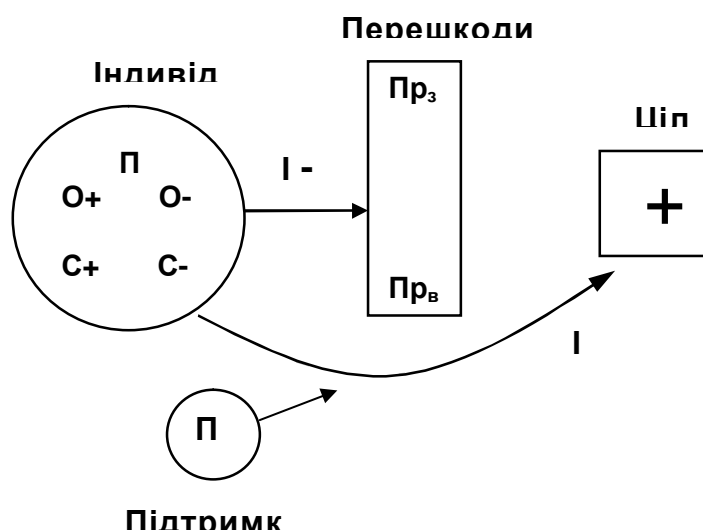
Дослідження обдарованої особистості передбачає вивчення провідних чинників у мотивації творчої активності, серед яких один із найзначніших – мотивація досягнення. На перший погляд може здатися, що зв'язок мотивації досягнень технічно обдарованої особистості можна без будь-якого ризику постулювати апріорі, однак, мотивація досягнення – це досить складне утворення, що має свою внутрішню структуру, співвідношення елементів якої дає додаткову інформацію про детермінанти творчої активності. Релевантною такої постановці проблеми є варіант тематичного аперцептивного тесту (ТАТ), спеціально розроблений для діагностики мотивації досягнення. Ця методика не лише фіксує наявність чи відсутність мотивації досягнень, але й дозволяє з допомогою ретельно відібраних і верифікованих індикаторів зібрати великий обсяг інформації про її структуру.

У нашому дослідженні було використано варіант ТАТ у модифікації М.Ш. Магомед-Емінова [2; 82-106].

Оскільки мотивація розглядається цим дослідником у руслі теорії очікуваної цінності, то методика побудована з урахуванням моделі, запропонованої Д. Мак-Клеландом, Дж. Аткинсоном, Е. Ловелом [3], що відображена на рис. 1.

Одним із найважливіших інтраіндивідуальних мотиваційних чинників, які визначають шлях індивіда до цілі є потреба в досягненні (П), мотиваційна сила якої значною мірою залежить від співвідношення таких чинників, як очікування успіху (О+) чи очікування невдачі (О -), позитивного емоційного стану (С+) чи негативного емоційного стану (С -). Для досягнення цілі людині потрібно проявити певну інструментальну активність, яка, зрештою, може бути успішною (І+) чи неуспішною (І -). Блокувати активність індивіда

можуть зовнішні перешкоди (ПРз) чи певні індивідуальні недоліки, тобто перешкоди внутрішні (ПРв) і, навпаки, часто підсилює її підтримка іззовні (Пд).

Рис. 1. Схематичне зображення категорій, що описують поведінку людини на шляху досягнення цілі.

На основі виділених категорій було розроблено спеціальний контент-аналіз описів картинок ТАТ. Насамперед при обробці слід визначити, чи носить опис характер орієнтації на досягнення. Категорія “образ досягнення” (ОД) приписується розповіді тільки тоді, коли в тексті є вказівка на змагання із стандартом майстерності чи вказується на унікальне виконання роботи, або ж на довготривалий процес включення у діяльність, спрямовану на досягнення віддаленої цілі. Тема досягнення (ТД) може бути присутня в описах, а можуть бути серед них і такі, які містять неявний образ досягнення (НОД), або й такі, в яких немає жодних вказівок на досягнення цілі, тобто не зв’язані з досягненням (НД).

При підрахунку підсумкового індексу, що характеризує силу мотиву досягнення і який прийнято позначати $nAch$, категорії ОД приписується +1 бал, категорії НОД – 0 балів, категорії НД – -1бал. Виділення категорії ОД є підставою для детального аналізу тексту опису і виділення в ньому ряду підкатегорій (П, I, О+, О-, Прз, Прв, С+, С-, ТД, Пд), кожній з яких приписується +1 бал. Кожна категорія підраховується один раз, тому

максимальний бал в одному описі не перевищує +11. Підсумковий індекс (nAch) знаходиться сумуванням балів, приписаних всім описам картинок ТАТ.

Стимульний матеріал демонструється досліджуваному протягом 20 с. Для написання опису по кожній з 6 картинок відводиться 4 хвилини. При складанні описів досліджувані керуються такими питаннями, що записані на окремих бланках для відповіді:

1. Що тут відбувається? Хто ці люди?
2. Що призвело до цієї ситуації? Що відбулося перед цим?
3. Про що думають ці люди? Чого вони хочуть?
4. Що станеться потім? Чим все закінчиться?

Досліджуваним дається інструкція: “Вам пропонується тест на творчу уяву і фантазію. Вам зараз послідовно буде показано ряд картинок. Кожна картинка демонструватиметься 20 секунд, а потім протягом 4 хвилин ви описуватимете її. Для кожної картинки вам видано бланк з чотирма питаннями, які допоможуть вам скласти зв’язну розповідь. Старайтеся витратити на кожне питання близько хвилини. Я буду відмічати час і вказувати, коли переходити до наступного питання. Перш, ніж буде показана чергова картинка, у вас буде ще трохи часу, щоб завершити розповідь.

У цьому тесті немає правильних чи неправильних відповідей. Вам дається повна свобода при складанні розповідей. Пишіть будь-яку історію, що приходить в голову. Не треба просто описувати те, що ви бачите на картинці. Старайтеся скласти цікаві розповіді. Дайте волю своїй фантазії та уяві. Пишіть швидко, щоб вкластися у відведений час. Не звертайте уваги на особливості стилю, помилки чи помарки. Якщо не вистачить місця, пишіть на зворотному боці. Чи є у вас якісь питання?”

Зауважимо, що в черговість індикаторів аналізу мотивації досягнення нами були внесені деякі зміни. З міркувань поліпшення якості графічної і табличної презентації отриманих даних, категорія “Тема досягнення” перенесена з десятого місця на перше, категорія “Підтримка іззовні” – з

одинадцятого на шосте. Окрім цього, в таблицях і діаграмах не відображено категорію “Образ досягнення” як загальну, в рамках якої лише відбувається підрахунок виділених індикаторів. Кількість описів, що містять ОД, і аналіз даних по цій категорії представлено в тексті.

Аналіз отриманих результатів свідчить про досить високі показники рівня мотивації досягнення у обдарованих підлітків – середнє значення складає 22,85 бала.

Оскільки мотивація досягнення – це складний психологічний феномен, що поєднує в собі і диспозиційні компоненти, які визначають зміст і характер активності особистості, і ситуативні, пов’язані із спрямованістю та інструментальною предметною орієнтацією активності, очевидним є завдання детального аналізу її структурних складових. Внесок кожного із індикаторів у загальну оцінку мотивації досягнення представлено на діаграмі.

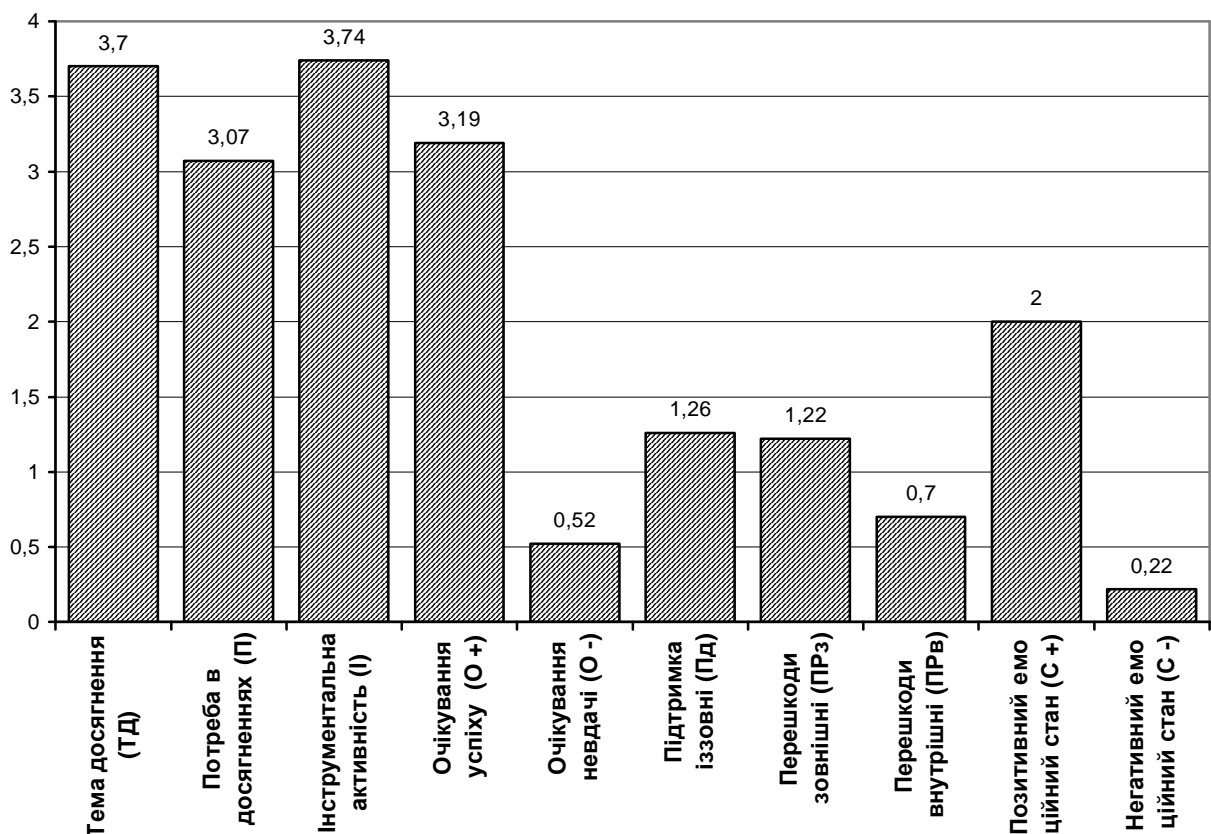

Рис. 2. Усереднені значення категорій, що складають мотивацію досягнення технічно обдарованих підлітків

З темою досягнення пов'язано 100 із 162 описів. Тому внесок цієї категорії в загальну оцінку мотивації досягнення є досить значним ($\bar{x}=3,7$).

Потреба в досягненнях у обдарованих підлітків теж дуже виражена. Вона проявляється у 76% описів, що містять образ досягнення. Її узагальнений середній показник – 3,07. Найзначнішим мотивуючим чинником постає інструментальна активність ($\bar{x}=3,74$). Ця категорія була представлена в 93% аналізованих розповідей. Очевидно, коли йдеться про технічну творчість, інструментальну активність більшою мірою відносять до зовнішніх атрибутів активності. Заняття в технічних гуртках дають змогу підліткам працювати з багатьма інструментами, верстатами. Це є досить привабливим для них, оскільки пов'язується з атрибутами дорослості. Але інструментальна активність – це узагальнюючий термін для позначення зовнішньої і внутрішньої активності, що відображає не лише поведінкові акти, спрямовані на досягнення мети, а й обдумування способів їх реалізації.

До четвірки найбільш вагомих складових мотивації досягнення технічно обдарованих підлітків можна віднести і очікування успіху ($\bar{x}=3,19$). Очікування невдачі має значно менше значення ($\bar{x}=0,52$) і зустрічається лише в 13% описів. Співвідношення цих двох індикаторів є дуже важливим для мотивації досягнення. Хоча вони обоє стимулюють активність, творча активність більшою мірою пов'язана з орієнтацією на успіх, а не з боязню невдач.

Всупереч очікуванням, невисоку оцінку в структурі мотивації досягнення має зовнішня підтримка ($\bar{x}=1,26$), яка проглядається у 31% описів. Чимало досліджуваних взагалі мають нульові показники по цьому індикатору. Одним із вірогідних пояснень цього факту може бути падіння престижу технічної творчості та професій, пов'язаних із технікою, яке спостерігається останнім часом.

У 30% описів згадуються зовнішні перешкоди ($\bar{x}=1,22$). Отже, допомога з боку оточення у свідомості підлітків приблизно дорівнює тим перешкодам, які це оточення чинить.

Тема внутрішніх перешкод проходить у 17% описів ($\bar{x}=0,70$). Це й зрозуміло, оскільки обдаровані підлітки самостійно вибрали поле діяльності, досягли значних успіхів у ній, тому й внутрішні бар'єри незначні.

Досить сильним мотиваційним чинником є позитивний емоційний стан ($\bar{x}=2$). Згадки про нього містяться у 49% оповідань. Негативний емоційний стан ($\bar{x}=0,22$) згадується лише у 5% оповідань.

Загалом можна відзначити переважання тих складових мотивації досягнення, які характеризують її з боку активності: ТД, П, І, О+, С+. Ті ж, які можуть за певних умов блокувати активність, мають нижчі показники.

Інформативними є дані, які показують динаміку мотивації досягнення обдарованих підлітків. У старших підлітків у порівнянні з молодшими дещо зменшується сила мотивів, пов'язаних з інструментальною активністю (в основному, із зовнішніми атрибутами технічної творчості), очікуванням успіху, підтримкою іззовні. Одночасно значно зростає потреба в досягненнях, мотиви пов'язані з долаттям зовнішніх перешкод і стрімко підвищується позитивна емоційна підтримка процесу творчої діяльності.

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що технічно обдаровані підлітки вирізняються високими показниками мотивації досягнення, а мотиви досягнення є одними із провідних у становленні обдарованості в цьому віці.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у вивченні ролі мотивації досягнення у становленні обдарованості на різних вікових етапах.

Список використаних джерел.

1. Магомед-Эминов М.Ш. Мотивация достижения: структура и механизмы. – М., 1987. – 343 с.
2. Практикум по психодиагностике: Психодиагностика мотивации и саморегуляции. – М.: Изд-во МГУ, 1990. – 159 с.
3. McClelland D.C., Atkinson J.W, Clark R.A., Lowell E.L. The Achievement Motive. – N.Y., 1953.